

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	11
<i>Abrevieri</i>	13

Partea I

Persoană și personalitate

Capitolul 1	
Domeniul de defnire a psihologiei medicale	19
1.1. Apariția psihologiei medicale ca disciplină autonomă	19
1.2. Psihologie medicală și psihologie clinică – delimitări conceptuale	22
1.3. Abordări psihologice cu relevanță pentru medicină	25
Capitolul 2	
Limitele normalității	37
2.1. Normalitate și anormalitate	37
2.2. Criteriile de normalitate și anormalitate	38
2.3. Sănătatea și boala	42
2.4. Modele teoretice ale bolii și sănătății	51
Capitolul 3	
Funcționarea normală a psihismului	56
3.1. Trilogia minții: funcțiile cognitive, afective, conative	57
3.2. Funcțiile executive	73
3.3. Voința și activitatea	83
3.4. Comportamentul	86
3.5. Conștiința	87
3.6. Motivația	92

Capitolul 4	
Evaluarea funcțiilor psihice	102
4.1. Principii ale examenului funcțiilor psihice	103
4.2. Fazele examinării stării psihice actuale	104
4.3. Examinarea stării psihice actuale	106
4.4. Scalele clinice de evaluare a stării psihice	121
Capitolul 5	
Personalitatea	127
5.1. Repere în terminologia personologică	127
5.2. Teoriile personologice	128
5.3. Factorii formativi ai personalității	142
5.4. Caracteristicile personalității	145
Capitolul 6	
Teste de evaluare a personalității	147
6.1. Istoricul cercetării tulburărilor de personalitate	147
6.2. Metodele de investigare a personalității	150
6.3. Examinarea categorială a tulburărilor de personalitate	151
6.4. Examinarea dimensională a personalității	155
6.5. Testele proiective de personalitate	162
Capitolul 7	
Tipuri constituționale	164
7.1. Terminologie	165
7.2. Tipologiile antice	166
7.3. Tipologiile morfo-fizio-psihologice	167
7.4. Tipologia psihanalitică a lui S. Freud	169
7.5. Tipologia lui C.G. Jung	170
7.6. Tipologia lui K. Schneider	171
7.7. Relația genotip-fenotip	173
7.8. Discreditarea tipologiilor	174
7.9. Valorificarea tipologiilor în medicina contemporană	175
Capitolul 8	
Psihologia diferențială a vârstelor și sexelor	179
8.1. Psihologia vârstelor	180
8.2. Ciclurile vieții	182
8.3. Diferențele de gen	188
8.4. Psihologia diferențială a sexelor în copilărie	190
8.5. Psihologia diferențială a sexelor în adolescență	191
8.6. Psihologia diferențială a sexelor la vârsta adultă	195
8.7. Psihologia diferențială a sexelor la vârsta senectuții	197

Partea a II-a

Medicina și boala. Doctorul și pacientul

Capitolul 9	
Psihologia persoanei bolnave	203
9.1. Statutul și rolul social al persoanei bolnave	204
9.2. Factorii ce determină trăirea bolii	205
9.3. Boala ca durere și suferință	206
9.4. Conceptualizarea bolii	211
9.5. Personalitatea pacientului	212
9.6. Calitatea relației terapeutice	213
9.7. Atitudinile pacientului ca expresie a trăirilor față de boală	213
9.8. Mecanismele de apărare în boală	218
Capitolul 10	
Psihologia profesiei medicale	225
10.1. Reprezentări culturale ale medicului și ale rolului său în societate	225
10.2. Statutul și rolul de medic	227
10.3. Motivațiile medicului în profesarea medicinei	227
10.4. Tipuri de profil medical	228
10.5. Deontologia medicală	231
10.6. Adevăr și secret profesional	236
10.7. Surse de fisurare a secretului profesional	236
10.8. Când poate fi încălcată confidențialitatea?	237
Capitolul 11	
Relația medic – pacient. Comunicarea în medicină	239
11.1. Caracteristici generale ale relației terapeutice în medicină	239
11.2. Moduri specifice de relaționare, în funcție de tipologia pacientului	242
11.3. Specificul relației medic – pacient, în funcție de gravitatea bolii	244
11.4. Comunicarea în medicină ca fundament al relației medic – pacient	245
11.5. Tehnici de comunicare frecvent folosite în practica medicală	251
11.6. Comunicarea în situații speciale. Comunicarea prognosticului infaust	253
11.7. Sinteza LEARN	256

Capitolul 12	
Complianța și constrângerea terapeutică	258
12.1. Complianța, aderența sau concordanța terapeutică	258
12.2. Evaluarea complianței. Angajamentul	260
12.3. Alianța terapeutică	261
12.4. De la obediență la constrângere terapeutică	266
12.5. Persuasiunea, manipularea și recompensa	267
12.6. Evitarea coerciției în procesul terapeutic	269
Capitolul 13	
Iatrogeniile	271
13.1. Circumscrierea termenului <i>iatrogenie</i>	271
13.2. Iatrogenia de investigare și explorare	272
13.3. Iatrogenia psihologică sau de relație	275
13.4. Iatrogenia medicamentoasă sau terapeutică	276
13.5. Iatrogenia de spital	279
13.6. Culpă medicală	282
13.7. Malpraxisul	283
Capitolul 14	
Relația stres - sănătate - boală	285
14.1. Natura stresului	285
14.2. Ce nu este stresul ?	287
14.3. Definiția stresului	289
14.4. Manifestările stresului	291
14.5. Mecanismele stresului	292
14.6. Tipuri de stresori	294
14.7. Relația stres - sănătate	298
14.8. Resursele personale în strategiile de adaptare	300
14.9. Resursele externe în strategiile de adaptare. Suportul social	302
14.10. Modelul stres-vulnerabilitate al bolii	302
14.11. Teste de evaluare a stresului	305
Capitolul 15	
Promovarea comportamentului sanogen.	
Consilierea pe probleme de sănătate	311
15.1. Medicina omului sănătos. Rolul medicului în sanogeneză	311
15.2. Dificultăți în promovarea unui stil de viață sănătos	312
15.3. Reducerea factorilor de risc prin psihoeducație	314
15.4. Reducerea factorilor de risc prin terapii individuale. Cuplul terapeutic	317

15.5.	Reducerea factorilor de risc prin grupuri de susținere	318
15.6.	Reducerea factorilor de risc prin terapii comportamentale și cognitive	319
15.7.	Renunțarea la comportamentele nesănătoase	319

Partea a III-a

Psihologia în fața limitelor medicale

Capitolul 16

Psihologia crizei și a dezastrelor	325
16.1. Criza	325
16.2. Tipuri de criză	328
16.3. Psihologia dezastrelor. Intervenția în cazul dezastrelor	334
16.4. Intervenția în criza situațională individuală	336
16.5. Metodele de intervenție în criză	341

Capitolul 17

Tanatopsihologia	347
17.1. Conceptul de <i>moarte</i> în medicină și societate	347
17.2. Definiția morții	349
17.3. Criteriile medicale și juridice de declarare a decesului	349
17.4. Conștientizarea procesului de moarte. Etapele trecerii de la viață la moarte	353
17.5. Asistarea psihologică a muribundului	357
17.6. Asistarea psihologică a familiei muribundului	360
17.7. Reacția de doliu	361
17.8. Doliul necomplicat	363
17.9. Doliul patologic	372

Capitolul 18

Psihooncologie. Psihologia durerii (Oana Dobrescu)	374
18.1. Cancerul și factori de risc comportamentali, genetici, psihosociali	375
18.2. Adaptarea psihologică a bolnavului la fazele bolii canceroase	380
18.3. Teorii ale durerii	385

Capitolul 19

Sinuciderea	395
19.1. Despre natura și cauzele procesului suicidal	395
19.2. De la clarificări semantice spre definiții clinice	396

19.3. Suicid nonpatologic. Suicid patologic	399
19.4. Fazele și metodele suicidului	401
19.5. Diferențierea decesului prin sinucidere de accident sau crimă	405
19.6. Procesul suicidar	406
19.7. Funcțiile suicidului	409
19.8. Teorii asupra suicidului	415
19.9. Sensul suicidului	419
<i>Anexe</i>	421
<i>Bibliografie</i>	437
<i>Index</i>	457

Teoriile fenomenologice

Personalitatea este determinată de modul individual în care subiectul percepe și interpretează realitatea.

Concepția fenomenologică mai este numită și concepția umanistică. Se bazează pe asumția potrivit căreia personalitatea este determinată de viziunea unică în care fiecare individ își făurește concepția despre lume și viață. Cu alte cuvinte, orice comportament, chiar dacă unora le-ar părea interesant sau bizar, are o semnificație specifică pentru persoana în cauză.

Printre reprezentanții de marcă ai fenomenologiei se numără Carl Rogers și Abraham Maslow.

Rogers își clădește teoria pe concepul de *self* (prin intermediul căruia acesta desemna un individ), afirmând că dezvoltarea personalității este ghidată de o tendință înăscută spre actualizarea *self*-ului.

La această teorie a aderat și Abraham Maslow, care consideră formarea personalității ca o expresie a tendinței de bază a omului către dezvoltare și actualizarea selfului. Maslow postula că modul de percepție și interpretare a realității este determinat de motivație.

Prin motivație sau sistem motivațional, ansamblul motivațiilor potențiale, el a înțeles ansamblul structurat ierarhic al trebuințelor interne modelate constituțional – piramida trebuințelor, a lui Maslow :

- nevoia de a te realiza la potențial maxim ;
- nevoia de a fi respectat de ceilalți ;
- nevoia de relații sociale (integrare socială și relații afective) ;
- nevoia de siguranță ;
- nevoi fiziologice.

Abraham Maslow a împărțit indivizii în două mari categorii :

- cei cu o orientare deficitară, la care apar doar primele două niveluri de trebuințe ;
- cei cu orientare de creștere (*growth orientation*). Aceștia sunt persoane care pot trece peste anumite lipsuri, găsind satisfacția în așa-numitele experiențe de vârf : realizare profesională etc.

Conceptualizând motivația ca o ierarhie de trebuințe, autorul susținea că, pentru dezvoltarea propice a personalității, ființa umană

are nevoie de o *orientare de creștere* și autodepășire motivațională. Persoanele caracterizate de o *orientare deficitară* ajung destul de curând la percepția distorsionată că viața nu are sens, că este dezamăgitoare sau plictisitoare. Oamenii care dezvoltă pe parcursul vieții asemenea percepții pot ajunge destul de frecvent la tulburări psihopatologice.

5.3. Factorii formativi ai personalității

S-au descris o serie de factori, acționând în diverse perioade de dezvoltare, factori ce joacă un rol important în procesul de formare a personalității. În general, sunt luați în considerare *factorii eredo-constituționali* și *factorii educativi, din mediul ambiant*.

Ereditatea este un factor înnăscut și se manifestă în instinct și comportament. Sub raportul factorilor eredo-constituționali, se vorbește tot mai mult despre transmiterea genetică a unor trăsături de personalitate. În secolul XX, cercetătorii au adus dovezi în sprijinul ideii că tipul de personalitate se conturează în funcție de familie, modul de educație etc.

În prezent însă, se consideră că există unele trăsături de personalitate care depind de ereditate și anume :

- cele care țin de modul de simțire (dacă persoana este foarte impresionabilă sau neimpresionabilă ;
- capacitatea de control sau lipsa controlului emoțional și acțional ;
- agresivitatea etc.

Din din punct de vedere genetic, aceste trăsături au putut fi asociate cu o componentă genică (*nature*). Prin educație însă, rezultă o paletă de trăsături de personalitate în cadrul aceleiași familii (*nurture*).

Evidențe despre bazele genetice ale personalității umane au fost obținute prin cercetările din Europa și Statele Unite efectuate pe studii de gemeni monoziгоți și pe gemeni dizigoți. Aceste studii au arătat că gemenii monoziгоți se aseamănă cu mult mai mult decât gemenii dizigoți în ceea ce privește trăsăturile de personalitate, mai ales sub raportul activității, sociabilității, emotivității și autocontrolului. Alte caracteristici, precum agresivitatea și distractibilitatea, nu par a fi determinate atât de strict din punct de vedere genetic.

În urma studiilor pe gemeni (Lochlin, 1992), studii de adopție (Lochlin, 1992) și de linkage (Cloninger *et al.*, 1998), se consideră că neuroticismul și extroversia (din modelul *Five Factor Model*) sunt parțial moștenite. De asemenea, 38% din variațiile dimensiunii *evitarea traumei* (din *Seven Factor Model* al lui Cloninger) sunt explicate prin polimorfismul locusului 8p21-23. Neuroticismul și evitarea traumei se asociază cu polimorfismul genei 5-HTTLPR din poziția 17q11.2 (Lesch *et al.*, 1996; Richetts, 1998; Katsuragi, 1999; Greenberg, 2000; Osher, 2000).

Alte studii însă sugerează că autodirecționarea și cooperarea se asociază mai puternic decât neuroticismul și *evitarea traumei* cu polimorfismul 5-HTTLPR (Hamer, 1999; Kumakiri, 1999).

Un scor înalt la itemul *căutarea noutății* (*Seven Factor Model*) se asociază cu alela lungă a genei DRD4 (Ebstein, 1996), fapt confirmat și de alte studii (Benjamin, 1996), care arată o asociere între nivelul crescut al extroversiei + nivel scăzut al conștiinciozității (*Five Factor Model*) cu alela lungă a genei DRD4.

Cu toate că influențele genetice par să contribuie semnificativ la variabilitatea trăsăturilor personalității nu putem să nu constatăm că influențele ereditare sunt împletite strâns cu influențele din partea mediului ambiant, astfel că par a fi inseparabile unele de altele.

Educația își exercită rolul formator încă din primele momente de viață, în sânul familiei.

În primii doi ani de viață, prezența mamei este de maximă importanță pentru dezvoltarea normală a personalității copilului. Ea este sursa care asigură supraviețuirea copilului oferindu-i hrană, ocrotire (mama asigură formarea încrederii în sine) și afecțiune (mama îl învață pe copil limbajul emoțional și îi imprimă trăsăturile de afectivitate specific umană).

Prin cercetările lui Conrad Lorenz (laureat al Premiului Nobel) și ale colaboratorilor săi s-a ajuns la concluzia că multe dintre comportamentele așa-zis instinctuale sunt de fapt fixări precoce ale procesului de învățare a acestor comportamente. Acest proces se numește *imprinting*, amprenta primară odată realizată fiind extrem de stabilă. Fenomenul de *imprinting* amorsează procesul de atașament dintre nou-născut și adultul de referință. La acesta se adaugă funcția de holding a mamei (mama își ține în brațe copilul și îi oferă dragoste, îl consolează), copilul se simte astfel în siguranță, ocrotit, protejat și are încredere în mama lui. Calitatea atașamentului emoțional al

copilului față de mamă este extrem de importantă la vârste fragede, influențând învățarea emoțională. De exemplu, copiii ce nu au beneficiat de un atașament securizant dezvoltă ulterior o serie de trăsături de personalitate generatoare de disfuncții în relaționarea interpersonală și socială. Privarea de prezența mamei are repercusiuni asupra dezvoltării și maturizării, poate determina tulburări de personalitate.

Winnicott a arătat că procesul de individualizare, adică de obținere a specificului fiecărui individ, este legat de calitatea relației stabilite între mamă și copil în perioadele precece ale copilăriei (până la 2 ani). Carența afectivă a copilului îl face pe acesta să nu „învețe” modurile afective de exprimare și să nu poată să folosească limbajul afectiv nuanțat (învățarea emoțională), ci doar un limbaj emoțional brutal reprezentat de furie sau inhibiție. În absența mamei, copilul suferă de o lipsă de identificare, fapt care poate să conducă până la dezorganizarea eului.

În prima fază a copilăriei, deși rolul mamei rămâne foarte important, încep să intervină și alți factori – funcția tatălui ca autoritate în familie, dinamica din cuplul parental, rolul bunicilor, poziția în fratrie (care influențează tipul de relații pe care copilul le are cu restul membrilor familiei, gradul și natura atenției de care beneficiază copilul). Familia este instanța unde se învață primele reguli de conduită, copilul învață cum să reacționeze la stimulii externi.

În copilăria mijlocie, sistemul familial își păstrează importanța, dar paleta relațională a copilului se extinde. Ca urmare, în cadrul factorilor modelatori ai personalității vor interveni și cei legați de mediul școlar – colegii, dascălii, precum și tovarășii de joacă. Școala are un important rol educativ și formativ, având în vedere că individul intră în școală la 7 ani și iese la 18 ani, perioadă prin care trece prin copilăria mică, prepubertate, pubertate, adolescență.

Adolescența reprezintă perioada de desprindere de modelul parental, de căutare a identității, de valorizare, idealizare și identificare cu exemple sociale, „idoli”, aleși din rândul unor categorii foarte diverse de persoane – de la frați mai mari sau prieteni, la muzicieni, artiști, eroi din filme, personaje din mass-media sau din romane, pe care adolescentul îi percepe aproape exclusiv prin prisma unei game restrânse de trăsături (calități).

Adultul tânăr, la care procesul de personogeneză nu e deplin încheiat, are o paletă mult mai complexă de roluri și relații sociale; ca urmare, factorii de mediu profesional și legăturile mai clar conturate

și mai strânse cu comunitatea intră în joc ca factori de formare a personalității. Mediul profesional este reprezentat prin grupul de colegi care pot influența pozitiv sau negativ comportamentul și atitudinile tânărului în cadrul regimului de responsabilități și disciplină impuse de angajarea într-o slujbă. Alegerea optimă a profesiei imprimă individului optimism, încredere, satisfacerea unor dorințe (pentru unii realizarea profesională este un vis devenit realitate). În schimb, alegerea greșită produce disconfort, nesiguranță, senzație de inutilitate.

5.4. Caracteristicile personalității

După Lagache (1965) caracteristicile personalității sunt : *unitatea și individualitatea, vitalitatea, raportarea dinamică la ambianță, conștientizarea componentelor personalității.*

- A. *Unitatea internă*, adică faptul că o ființă este fidelă ei înseși și că omul este identic cu sine. *Individualitatea* reprezintă stabilitatea diferențelor individuale de-a lungul existenței insului. Unitatea presupune relații funcționale între părți și întreg, dar atributul de totalitate, de întregire a personalității rezultă din faptul că aceasta este o organizare dinamică a tuturor componentelor structurale psihologice (funcții cognitive, afective, conative), precum și cele fiziologice și morfologice.
- B. *Vitalitatea* este generată de structurile energetice ale individului.
- C. *Personalitatea* este o configurație de caracter și o modalitate de comportare individuală ce determină adaptarea la mediu într-o manieră unică.
- D. *Conștientizarea* este posibilă doar pentru om. Ființa umană este singura care are capacitatea de a se gândi pe sine, adică de a reflecta atât asupra sentimentului Eului „trăit”, cât și luarea la cunoștință de sine în raport cu ceilalți.

Dintre caracteristicile personalității enumerate mai sus, una de mare importanță pentru om e constituită de unicitatea și identitatea persoanei. Pentru un om normal, acestea constituie un fapt real. Omul este capabil să-și înțeleagă acțiunile, să se pună în acord cu sine însuși, să-și pună o amprentă pe tot ceea ce întreprinde și realizează, iar acest lucru îi conferă unicitate.

Identitatea îi este conferită omului prima dată de către părinți, care-i pun un nume și-l integrează într-un anumit mediu socioeconomic și cultural, în care ei înșiși trăiesc. Pe măsura dezvoltării individului, atât din punct de vedere somatic, cât și psihologic, intervin instinctele – pe de o parte, acestea sunt inhibate și reprimare de către familie de existența tabuurilor, experiența individului, precum și de libera alegere pe care acesta o face în raport cu diferite situații de viață, cum ar fi alegerea grupului de prieteni, alegerea locului de muncă etc. Indivizii pot suferi debusolări ale personalității, precum și depersonalizări. Aceste lucruri conferă omului unicitate și o identitate proprie într-o societate în care individul luptă să iasă din anonim.

Abordarea corectă a relațiilor cu semenii și a mediului în care trăiește presupune din partea fiecărui individ o raportare dinamică și adecvată la ambianță (casă, familie, loc de muncă), dar și o înțelegere profundă a realității înconjurătoare și a timpului prezent.

Personalitatea este reprezentată de trăsăturile cognitive, afective și comportamentale, care conferă *identitate și unicitate* individului.